

Ольга Підлужна

**ПРОТИСЕКТАНТСЬКА МІСІЙНА РОБОТА РПЦ
НА ВОЛИНІ
(кін. XIX – 1920-ті рр. XX ст.)**

Зроблено спробу дослідити причини появи протисектантської православної місіології. Проаналізовано рівень впливовості, знаковості цих праць для практичної місійної протисектантської діяльності.

Ключові слова: православна місіологія, штундизм, мотивація й динаміка конфесійних конверсій, місіонерські з'їзди, протисектантська діяльність.

Україна часів кін. XIX – поч. XX ст. характеризується складною драматичною історією, зумовленою пограниччям Сходу і Заходу, що вилилося в протиборство політичних інтересів Речі Посполитої з інтересами московського царату, а впливи Риму перепліталися з традицією та духовністю Візантії. На фоні цього протиборства не меншою проблемою для православної церкви було активне ширення протестантизму. Такий стан речей серйозно хвилював православних священиків, бо протисектантська місійна робота здійснювалася переважно стихійно, і потребувала злагодженого методичного інструментарію. У сучасному вітчизняному релігієзнавстві існує перелік питань, без окреслення та вирішення яких неможливе розуміння культурно-релігійної ситуації в Україні кін. XIX – поч. XX ст. Передусім, це історія православної місіології, полемічного богослов'я, місіонерської практики; вивчення способів репрезентації православ'я на рівні парафії й храмової проповіді; соціокультурні аспекти взаємин місіонерів та сектантів; аналіз форм та методів організації релігійних дебатів, їх богословський зміст; релігійна, соціальна та національна самоідентифікація сектантів та їхній образ у свідомості православних місіонерів та навпаки.

За даними «Военно-статистического обозрения Российской империи. Т.10, Ч.3» у 1850 р. на території Волинської губернії переважна більшість жителів сповідувала православ'я (1122982 чол.). Крім того, в губернії проживало 182867 римо-католиків, 176564 іудеїв, 3168 старообрядців, 1200 лютеран, 217 мусульман. Православна Волинська єпархія підпорядковувалася архієпископу Варшавському та Новогеоргієвському, а також підзвітному йому вікарному єпископу в Острозі. Керівництво парафіями здійснювали Волинська духовна консисторія в Житомирі, сім духовних управлінь, 58 благочиній. В губернії діяли 3 духовні семінарії, в тому числі

в с.Дермань, 2 повітових парафіяльних училища, 2 парафіяльних училища, в яких навчалось 1315 і викладало 46 чоловік¹. Римо-католицькі общини були підпорядковані Луцько-Житомирській консисторії римо-католицької церкви. З 1867- 1868 рр., з часу появи штундистських зібрань в Херсонській губернії, суспільний інтерес до штундизму не стихав впродовж трьох десятиліть. Але і в 1889 р. священник О.Рожественський вимушений був визнати, що «більш або менш достовірне дослідження питання про історію вчення штундизму вкрай важке через недостатність матеріалу»².

Метою статті є дослідження протисектантської місійної діяльності російської православної церкви на Волині через аналіз праць православних богословів та вивчення впливовості, знаковості цих робіт для практичної місійної протисектантської роботи.

Вперше кафедра сектознавства у системі академічної богословської освіти Російської Православної Церкви з'явилася у 1912 р. До цього часу вивчення сектантів відбувалося в межах описової історії та її критики російського розколу та західних віросповідань³. Необхідність появи кафедри сектознавства зумовили кілька обставин. Найголовніших причин було дві. Перша причина появи кафедри сектознавства – відсутність у випускників семінарій спеціальної підготовки для протистояння зростаючого сектантства. Друга - різке збільшення кількості прихильників протестантських рухів наприкінці XIX – поч. XX ст. Волинь була регіоном компактного проживання німців та поляків, які поселялися у Луцькому, Рівненському, Житомирському і Новоград-Волинському повітах. Царський чиновник А.Забелін, досліджуючи німецькі колонії на Волині у 1861 р., подав кількість німецьких поселенців, - 13711 осіб. Найбільше колоністів оселилося у Житомирському повіті (4539 осіб), далі йшли Луцький (3731), Рівненський (1907), Новоград-Волинський (1733 особи) повіти. У сусідньому з Луцьким Ковельському повіті поселилося лише 56 іноземців, в Острозькому 72 особи, Старокостянтинівському 93 особи⁴. Впродовж тридцяти років (із 1830 по 1860 рр.) у Волинську губернію переселилося 11424 особи, які заснували 139 колоній. За 1861-1871 рр. на Волині оселилося 5458 німецьких колоністів⁵. Якщо у 1861 р. у 12 повітах Волинської губернії нараховувалося 13711 німецьких поселенців, то у 1874 р. їх кількість становила 40503 чоловіки⁶. Так, у 1897 р. із загальної кількості (171331) німців в губернії протестанти різних напрямків становили 98,72%, з них – 163990 осіб або ж 95,71 % були лютеранами, а 1,18% належали до римо – католиків, православних, юдеїв та старообрядців. 161998 осіб німців – лютеран, або 98,72% проживали в сільській місцевості, 1 992 особи (1,18%) – у містах⁷.

Особливого ж занепокоєння православному духовництву завдала проблема конверсії із штундизму до розколу, а не до православ'я, тобто мається на увазі, що вчорашній розкольник, а сьогоднішній штундист, переживши вдруге гіркоту релігійного розчарування, шукає миру для своєї совісті не в надрах вселенської церкви, а в нетрях «заблудження». У такому випадку важко відшукати логічні пояснення цьому явищу, тому перед православним духовенством досить чітко визріла необхідність постановки питання про можливість або відсутність умов, які б спонукали «поверненню розкольників в лоно православ'я, про правильне розуміння релігійних рухів з боку діячів православ'я та їх уміння діяти в інтересах православ'я»⁸. Хоча німці неохоче переходили в інші віросповідання: за даними військової статистики у 1893 р. до православ'я перейшло 60 осіб, у 1894 – біля 140, у 1896 – 60, 1897 – біля 40, 1898 – біля 25, 1899 – 50 осіб, 1901 – 40 осіб, 1902 – біля 25, 1903 – 11 осіб⁹. Таким чином, середній показник кількості німців, що перейшли у православ'я, становив 52 особи, і на поч. ХХ ст. помітною є тенденція до зниження даного показника¹⁰.

Конверсії православних відбувалися не тільки до протестантизму, але й до католицизму. Необхідно зазначити, що тільки незначна кількість євангельських християн походила із католицького віросповідання, бо католики швидше переходили у баптизм, а православні у євангельське християнство. У звітах волинських воевод про поширення євангельсько-баптистського руху обов'язково зазначалася кількість поляків, які сповідують протестантизм. Наприклад, станом на 1923 р. у Ковельській громаді євангельських християн із 30 членів громади 15 – поляків, що раніше належали римо-католицькій церкві; в с.Уховецьку – із 18 членів 3 поляки, у с.Кжечевичі із 40 членів громади 5 поляків; у м.Луцьку із 46 членів 18 поляків. Римо-католики с.Бистрики над Бугом Володимирського повіту Волинського воєводства усі прийняли протестантизм. У такому збільшенні поляків у луцькій громаді євангельських християн польська влада звинувачувала католицьку єпископську курію, яка «цілковито зайнята примноженням свого авторитету і маєтку, не звертаючи жодної уваги на прояв сектантства»¹¹.

Одним з перших православних священиків, хто цілеспрямовано та систематично розпочав вивчати штундизм, був Василь Михайлович Скворцов, уродженець Рязанської губернії, випускник Данківського духовного училища, Рязанської духовної семінарії, Київської духовної академії, яку закінчив у 1884 р. зі ступенем кандидата магістранта богослов'я. Впродовж року В.Скворцов відвідував денні відкриті та нічні для вибраних зібрання у якості простого слухача, вивчаючи у всіх деталях

життєдіяльність сектантів, їх літературу, вчення, молитовні зібрання (спів, проповіді). Систематизувавши побачене й почуте, В.Скворцов написав низку статей в «Церковному віснику», де першим вказав на шкідливість німецької штунди не тільки для православної церкви, але й для російської держави загалом. Його статті привернули увагу вищих церковних урядовців, а обер-прокурор К.П.Побєдоносцев використовував статті молодого дослідника в якості доказів неспроможності ієрархів керувати єпархіями, вказуючи на ріст сектантської пропаганди та на бездіяльність духовенства.

У 1891 р. відбувся II Всеросійський Місіонерський з'їзд, основним питанням до розгляду були розкольницькі та сектантські впливи (штундо-баптисти, молокани, адвентисти, духоборці, толстовці, пашковці) на православних. Ціллю з'їзду було розробити засоби, методи протисектантської роботи, аби врятувати православний нарід від шляху погибелі, бо, зі слів виступу В.К. Саблера, (на той час чиновник канцелярії Священного Синоду, а згодом виконуючий обов'язки обер-прокурора), «вороги Церкви наступають на нас згуртованою раттю. Необхідно для ратоборців православних єдність думок та дій, необхідна техніка справи, тісний зв'язок між собою та в загальній справі»¹². Для внутрішньої місії, яка була визнаною найголовнішою на той час, основне завдання було сформульовано так: «Охорона православ'я та усього народу від релігійних заблуджень та повернення на шлях істини від віри відпавших».

З дозволу II Всеросійського Місіонерського з'їзду (з благословіння Високопреосвященного Іоанникія, Митрополита Київського, за утвердженням Святейшим Синодом програмою) із січня 1896 р. у Києві почав видаватися журнал «Місіонерское Обозрение», спеціальний орган, через посередництво якого православні протисектантські місіонери та місіонери – пастори, розрізнено діючі у різних місцевостях та умовах, мали можливість встановити тісний зв'язок поміж собою, вести дієвий обмін своїми спостереженнями та думками стосовно способів та засобів духовної боротьби із сектантством (духоборами, молоканами, поживдовленими, штундистами, баптизмом, пашковщиною, толстовщиною, хлистовством, шалопутством, мормонством, скопецтвом), тим самим «взаємно сприяючи підвищенню успіхів місії Православної російської Церкви, як по збереженню вірних дітей її від руйнівного впливу сектантських лжевчень, так і по наверненню заблудших на шлях істинної віри та спасіння»¹³. Разом із цим друкувалися пояснення та полемічно – інтерпретаційний розгляд текстів Святого Письма, що інакше трактувалися послідовниками певних рухів, подавалися витяги із творів святих отців (переважно II – IV ст.), а також

праці авторитетних діячів вітчизняної церкви стосовно певних догматичних, моральних, обрядових вчень. Також розміщувалися апологетичні та полемічні статті про основні істини віри та моральності.

Місіонерські з'їзди сприяли розвитку православної протисектантської роботи, але починаючи з 1897 року впродовж 10 років вони не проводилися. Місцеві з'їзди не мали серйозного значення і поступово перестали скликуватися. Найбільш знаковими з'їздами місіонерів були проведені в Одесі та Нижньому Новгороді. На Нижньогородському з'їзді 1907 р. було повідомлено, що законодавство не сприяє інтересам православ'я. В.М.Скворцов, на той час вже редактор «Миссионерского обозрения», писав, що за роки «победоносцевської епохи» проблеми внутрішньої місії були відсунені на другий план¹⁴. Останній, V з'їзд місіонерів, відбувся з 26 липня по 4 серпня 1917 р. у Бізюковському монастирі Херсонської губернії. В основному мова йшла про стан церкви, яка була позбавлена державної допомоги у боротьбі із сектантством. На з'їзді розробили нові правила в роботі православної місії, які передбачали тісний зв'язок місіонерства з церковними приходами. Було визнано, що в роботі внутрішньої місії повинні приймати участь і віруючі, і приходські священники, а не тільки особи, які присвятили себе місіонерству¹⁵. По суті, цим з'їздом закінчилася історія місіонерства в дореволюційній Росії, впродовж якої було написано чимало богословських праць, які претендували на методичний інструментарій у протисектантській боротьбі. Умовно їх можна поділити на катехизисну (повчання православної віри), збірники бесід та література для домашнього читання (кожна окрема брошура присвячувалася одній із протисектантських тем, розрахована була на священників та інтелігенцію). Найбільш розгалуженою і, ймовірно, найбільш вживаною, була група брошур та листків протисектантського змісту, зведений опис яких через неймовірну кількість видань навіть важко уявити, тому зупинимося на відборі авторів, які безпосередньо займалися протисектантською діяльністю.

Малочисельну групу складають *катехизиси*: Алексій (Дородницін А. Я.). Опыт православного противощундистского катихизиса о таинстве причащения (Казань, 1912; Харьков, 1905); Опыт православного противощундистского катихизиса (Екатеринослав, 1889); Противощундистский катихизис (Харьков, 1905, 1910); Боголюбов Д.И. Православный противосектантский Катихизис, 7-е изд. (С.Пб., 1910); Оболенский М.Б.П. Критический разбор вероисповедания русских сектантов-рационалистов: Духоборцев, Молокан и Щундистов, с приложением сведений по истории рационалистических сект (С.Пб., 1898).

Збірники бесід протисектантського характеру: Быстров Н. Беседы о разных истинах православной веры против молокан и сродных им сектантов: штундистов, баптистов и др. (Пенза, 1898); Миссионерские беседы со Штундо баптистами: (Опыт Библейского обоснования Православно – христианских истин, отвергаемых сектантами, 2-е изд., перераб. и доп. (С.Пб., 1909); Протоколы Миссионерских Комитетов Екатеринославской епархии о собеседованиях с местными сектантами (Издание Екатер. Епарх. Миссионерского Совета. 1900-102 гг. (3 выпуска).

Для домашнього читання: Богородицкий И. Беседы о важнейших истинах Хр. Прав. Церкви, против сектантов – штундистов (К., 1894); Вечерние собеседования между крестьянином, фабричным, рабочим и священником на современные религиозные вопросы (П., 1908); Данкевич В. Поучение в ограждение Православных от Штундистских заблуждений (М., 1893); Киевские Апологетические Противосектантские Чтения (изд. «Миссионерского Обозрения», 1908); Прозоров В.А. «Архипастырский Глас по главнейшим вопросам веры, пререкаемых сектантами. Ч.1. Изд. «Православного Путеводителя»»: [Збірник проповідей видатних російських ієрархів ХІХ ст.]; Свет Истины Христовой, Поучения и беседы в ограждение Православных от раскольнических и сектантских заблуждений (К., 1896);

Брошури та листки протисектантського змісту: Белогорский Н.Б. Субботство сектантов-адвентистов; Бобров П. Беседы священника с наставниками молоканскими, в опровержение мнений по главным пунктам вероучения молокан и штундистов; Богданович С. Беседа миссионера с представителем штундизма о таинстве причащения; Беседа миссионера со штундистом о невозможности равенства людей между собою в имущественном и во всяком другом понимании; Беседа православного миссионера со штундистами о почитании св. Икон; Беседа с «начинающим штундистом» о молитве за умерших; Беседы миссионера со штундистами о святом храме, ведення, согласно желанию штундистов на основании только священного писания Ветхого и Нового Заветов; Беседы православного со штундистом о лжеверии штундистов; Значение догматов в деле нашего спасения; Источники естественного Богопознания и его недостаточность; Миссионерская беседа со штундистами о кресте и о крестном знамении; Миссионерская беседа со штундистами по поводу наименований священников отцами и учителями; Миссионерская беседа со штундистами по поводу указываемых ими причин отделения от церкви православной; Миссионерские семена или решение некоторых религиозных вопросов из области штундизма; О праздновании воскреслого дня и почитании святителя Николая (против сектантов-штундистов); Пастыри

церкви для сектантов-штундистов не враги, а что родная мать; Поучение о душепагубности штундистського учения; Разговор миссионера со штундистом о том, что оставивший церковь Христову, как бы внешне по жизни чист не был, вечной погибели не избегнет; Разговор миссионера со штундистом по поводу слов – «церковь» и «храм»; Различие между истинным пастирем церкви и штундистським пресвітером; Решение некоторых возражений штундистских; Случайный розговор миссионера со штундистом о том, что должно почитать святых и молиться им; Боголюбов Д. Беседа с сектантами о крещении младенцев; Беседа с сектантами о молитвах за умерших; Беседа с сектантами о необходимости для христиан религиозного единения в церкви Божией; Беседа с сектантами о рукотворенных храмах Божиих; Беседа с сектантами о святых мощах угодников Божиих; Беседа с сектантами о фарисеях и книжниках; Беседа с сектантами об источниках христианского вероучения – Священном Писании и Священном Апостольском Предании; Зазулин А. Беседа православного с пашковцем о почитании святого креста и св. икон; Злотников П. Беседа о святых иконах; Кальнев М. О святом крещении; О священном Предании; О спасающей благодати Божией; Кутепов Н. О постах православной церкви; О почитании Святого Креста и о крестном знамени; О почитании святого храма; О священном предании; О таинстве брака; О таинстве крещения; О таинстве покаяния и разрешения грехов; О таинстве причащения; О таинстве священства и церковной иерархии; Об истинной церкви Христовой; Различие между догматом и обрядом; Учение о возрождении, оправдании и спасении человека¹⁶.

Висновки. Який же суспільний відгомін мали праці православних богословів? В більшості своїй, негативний. У 1902 р. ліберальна преса писала, що «твори духовної літератури вирізняються важким стилем, безцеремонністю, непристойністю критичних прийомів і розробкою мертвих питань, котрі нікого не цікавлять»¹⁷. Через два роки, у 1904 р., В. Базарянинов підбив сумні підсумки: «... інколи невміла, хоча й змістовна за змістом, полеміка може бути, дійсно, однією текстоматією, як інколи несправедливо обзивають усю нашу протисектантську справу»¹⁸. Відтак уся «протисектантська методика майже відсутня. Причиною цьому є не стільки невеликий полемічний досвід, скільки низький рівень роботи над принциповим роз'ясненням суті сектантства»¹⁹. На захисті магістерської роботи Д.Г.Коновалова в Московській Духовній Академії (24.10.1908 р.) С.П.Мельгунов сказав, що російське сектантство це не тільки важливе, але й видатне явище, яке цілком заслуговує добросовісного та серйозного наукового вивчення. «А між тим науки сектознавства у нас, як це не сумно,

до сих пір ще не було й немає. Найбільше, що ми маємо тепер, це – лише матеріал для майбутньої науки. Такі, наприклад, і всі праці найбільш відомих у нас письменників та істориків сектантства: Пипіна, Бобрищева-Пушкіна, проф. Мілюкова, Пругавіна та ін. про російське сектантство, що насправду, ще писали у нас і різні духовні автори. Але працям цих авторів, на жаль, необхідно відмовити навіть у значенні хоч якогось придатного матеріалу. Залежить це від того, що праці духовних письменників різко забарвлені полемікою, просякнуті духом нетерпимості та позбавлені істинно-наукового об'єктивізму. А між тим сектантство, як явище релігійне за своєю природою, вимагає, власне, богословськи освіченого дослідника»²⁰. Варжанський М. у 1914 р. писав: «У нас є багато протисектантських книг, які розбирають окремі положення нашого віросповідання, яке відкидають сектанти; є досить безсистемні збірники текстів; є катехізиси, які або байдужі до Православ'я, або якщо й придатні, то дуже стислі; є, накінець, наукові праці, мало придатні для простих людей. Народного ж, православного, формуючого християнський світогляд, катехизисного підручника я не знайшов...»²¹.

Однак, незважаючи на таку нищівну критику, впродовж кінця XIX – до 1917 років було зроблено чимало. Православна протисектантська джерельна база початку XX століття об'ємна та неоднозначна, цінна за фактажем і тенденційна за змістом. Лівова її частка – публіцистичні матеріали про злободенні проблеми рядових православних священників, написані емоційно, у вигляді реплік, пропозицій, спогадів, нотаток тощо. Безумовно, це була одна з перших реакцій представників православної церкви на поступову протестантизацію краю, тому вище вказані документи не можуть претендувати на науковість. Проте саме за допомогою цих історіографічних джерел дослідник може скласти собі уяву про рівень сприйняття православними богословами, апологетами, і просто ревнителами православ'я своїх опонентів, вивести соціально-культурну позицію обох сторін, досить часто антагоністичних між собою, ретельно вивчаючи проблематику та спосіб проведення дебатів.

1. Мельник М.В. Релігійність та освіта на Волині в 50-60-х роках XIX ст. / М.В. Мельник // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування: (історія і сучасність): Тези міжн. наук. - практ. конф. (м. Рівне, 7-9 квітня 1993 р. / Відпов. за вип.: В.Гром, В.Катишев, В.Матійченко та ін. – Рівне, 1993. – С. 257-258.
2. Рождественский А. (свящ.). Южно – русский штундизм / А. Рождественский. – С.Пб.: Тип. Департ. Уделов, 1889. – С. 166.
3. Гольцов В. «В борьбе с сектантством чрезвычайно важен святоотеческий опыт»: Беседа с преподавателем сектоведения, доцентом МДА Романом Конем

- [Електронний ресурс] // В. Гольцов // Православие.ru. – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/guest/34709.htm>. - Заголовок з екрану.
4. Поліщук Ю.М. Німці Волині в кінці XVIII - на початку XX століття: політико-правовий аспект / Ю.М. Поліщук, О.Г. Сулименко. – Житомир, 2004. - С. 32.
 5. Щербак Н.О. Німецькі й чеські поселенці у Правобережній Україні в XIX – на початку XX століття / Н. О. Щербак // Проблеми міграції. – 1997. - № 2. – С.8.
 6. Лутай М.Є. До історії німецьких поселень в Україні і на Волині / М. Є. Лутай // Звягель древній і вічно молодий: Тези Всеукр. наук. – краєзн. конф. / Виконком Нов. – Вол. міськради нар. деп.; Житомир. наук. - краєзн. тов.- во дослідників Волині; Відп. ред. М. Ю. Костиця. – Новоград-Волинський, 1995. - С. 178.
 7. Костюк М. Німецькі колонії на Волині: (XIX – початок XX ст.) / М. Костюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 200.
 8. Рационализм в расколе и противораскольническая миссия // Церковный Вестник, издаваемый при С.-Петербургской духовной академии. Часть неофициальная. – 1885. - № 34, 24 авг. – С. 538.
 9. Костюк М. Німецькі колонії на Волині: (XIX – початок XX ст.) / М. Костюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 211.
 10. Из отчетов оо. благочинных о состоянии вверенных им округов за 1904 год: (Продолжение) // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1906. - № 9 – 10, 21 марта – 1 апр. – С. 177.
 11. Бородинська Л. Поширення ідей євангельських християн у православному і католицькому середовищі в умовах Другої Речі Посполитої / Л. Бородинська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки РДГУ. Вип. 14. – Рівне, 2008. – С.242.
 12. II Всероссийский Миссионерский съезд (1891 г) [Електронний ресурс] // Миссия.ru: Миссионерский отдел Московского патриархата. – Режим доступу: <http://portal-missia.ru/node/33>. - Заголовок з екрану.
 13. Объявление. «Миссионерское обозрение», противосектантское ежемесячное издание // Миссионерское обозрение. – 1896. – Янв., кн. 1. – С. 95.
 14. Скворцов В.М. Православная внутренняя миссия в истекшем 1907 г. / В.М. Скворцов // Миссионерское обозрение. - 1908. - № 1. - С. 119.
 15. Дехтевич О. Деятельность миссионерских съездов по борьбе с хлыстовством в России в конце XIX в. – начале XX в. / О. Дехтевич // Вестник Московского государственного обласного университета. Серия «История и политические науки». – М.: Изд-во МГОУ, 2009. – С.38.
 16. Никодим (архим.) Православно-русская-противосектантская литература: (Библиографические заметки) / Никодим (архим.). – Петрозаводск: Губернская типография, 1909. – С.1 - 4.
 17. Айвазов И. Духовная литература и интеллигенция / И. Айвазов // Екатеринбургские Епархиальные Ведомости. – 1902. – С.732.
 18. Базарянинов В. Основные причины и сущность нашего сектантства: (Опыт философско-психологического освещения сектантства): [Отдельные оттиски из журнала «Миссионерское Обозрение» №№ 1 и 3 за 1904 г.] / В. Базарянинов. – С.Пб.: Бережливость, 1904. – С.7.
 19. Там же. – С.2.

20. Магистерский диспут Д.Г.Коновалова в Московской Духовной Академии (24 октября 1908 года). – Сергиев Посад: Типогр. Св.- Троицкой Сергиевой Лавры, 1909. – С. 30.
21. Варжанский Н. Доброе исповедание: (Православный противосектантский учебник для катехизации народа, отредактированный Высокопреосвященнейшим Антонием Архиепископом Волынским) / Н.Варжанский. – 4-е изд., испр. илл. каткомбами другими снимками и доп. изд. прот. Неофита Порф. Любимова (стереотип). – М.: Русская Печатня, 1914. – С. III.

SUMMARY

Olga Pidluzhna

ANTYSECTANT MISSIONARY WORK OF THE RUSSIN ORTHODOX CHURCH IN VOLHYNIA (THE END OF XIX - THE 1920S OF THE TWENTIETH CENTURY.)

In the article attempts are made to explore the causes of antysectant Orthodox Missiology. The level of influence and significance of these works are analyzed for practical missionary work.

Keywords: Orthodox Missiology, shtundyzm, motivation and dynamics of religious conversions, missionary conventions, antysectant activity.

Алена Філатава

ТАТАРЫ-МУСУЛЬМАНЕ ЗАХОДНІХ ГУБЕРНІЯЎ

На думку автора, завдяки ісламу татарський народ західних губерній Російської імперії уник асиміляції у християнському середовищі. Основним напрямом політики уряду щодо мусульман цих губерній була уніфікація управління цією конфесією за зразком православної церкви. Внаслідок цього склалася така структура управління: імператор – департамент духовних справ іноземних віросповідань МВС – Таврійське магометанське духовне правління – мулла – мусульманська парафія.

Ключові слова: іслам, західні губернії Російської імперії, мусульмани, Таврійське магометанське духовне правління.

Змяненне дзяржаўнасці ставіць на першае месца цікавасць да асноўнай нацыі новай краіны. Але яе гісторыя цесна пераплецена з гісторыяй ўзаемаадносін гэтай нацыі з нацыянальнымі меншасцямі, якія не адно стагоддзе жылі на гэтай тэрыторыі і ўплывалі друг на друга, карыстаючыся элементамі культуры, языка, традыцыі і г. д. Таму натуральна цікавасць у 90-х гг. XX ст. да гісторыі не толькі беларускага народа, але і рускага, украінскага, польскага, літоўскага, латышкага, татарскага і інш.

Цікавасць да гісторыі татар-мусульман, так званых “літоўскіх татар”, пачалася яшчэ ў першай палове XIX ст. і працягвалася ў 20 – 30-х гг. XX ст.